

УДК 37.035.6
DOI: 10.24919/2313-2094.4/36.98649

Марія ЧЕПІЛЬ
orcid.org/0000-0002-2215-3994

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА: З ІСТОРІЇ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

У статті здійснено огляд ключових проблем і тематики конференцій, що проводилися кафедрою загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Відзначено поліпарадигмальність, плюралізм, міждисциплінарний характер проблеми формування особистості педагога, зазначено шляхи модернізації та поліпшення якості професійної підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: особистість, сучасний педагог, поліпарадигмальність, зміст підготовки, конференції, педагогічний університет.

Марія ЧЕПІЛЬ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА: ИЗ ИСТОРИИ НАУЧНЫХ КОНФЕРЕНЦИЙ

В статье сделан обзор ключевых проблем и тематики конференций, проводимых кафедрой общей педагогики и дошкольного образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко. Отмечено полипарадигмальность, плюрализм, междисциплинарный характер проблемы формирования личности педагога, указано пути модернизации и улучшения качества профессиональной подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: личность, современный педагог, полипарадигмальность, содержание подготовки, конференции, педагогический университет.

Постановка проблеми. Сьогодні активізуються реформи у вищій педагогічній освіті України: вищі навчальні заклади отримали значно більший рівень автономії та право приймати значну частину студентів з оплатою за навчання; здійснюється перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців; підвищуються рівень та якість освітніх послуг;

переглядається номенклатура спеціальностей; посилюється акцент на професіоналізмі, загальній культурі, відповідальності педагогів. Удосконалюються зміст, форми, методи підготовки вчителів.

Сучасний педагог – не тільки фахівець з високим рівнем професійної компетентності, але особистість, котрій притаманна загальна національна культура, знання історії, мови та традицій рідного народу. Розширення кола освітніх проблем і поява перед педагогічною наукою нових нетрадиційних завдань зумовлені розвитком сучасного українського суспільства. З підвищенням вимог до професійного й культурного рівня педагога зростають і вимоги до його духовних, інтелектуальних, особистісних якостей, що, своєю чергою, вимагає посиленої уваги до організації підготовки педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка педагога, незважаючи на різні політичні, економічні, соціальні умови, завжди перебувала в центрі уваги освітньої політики кожної держави. Це передусім зумовлено розумінням тієї важливої суспільної ролі, яка відводиться педагогові [4]. Окремі питання роботи з майбутніми педагогами у вищих педагогічних закладах освіти розглядають у своїх працях С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кравець, М. Пантюк, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що на особливості підготовки педагогів мають вплив тенденції та процеси, які відбуваються у вищій, зокрема у вищій педагогічній освіті; зміст навчання у середніх загальноосвітніх закладах; діяльність педагогічних факультетів, наукові праці та науково-методичні дослідження, що проводилися безпосередньо в цій галузі.

Мета статті – розкрити теоретичні проблеми формування особистості педагога, обговорювані на міжнародних наукових конференціях, організатором яких була кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (ДДПУ імені Івана Франка).

Виклад основного матеріалу. Позитивними надбаннями суспільства є багатостороння діяльність вітчизняних і зарубіжних педагогів щодо створення належної нормативної бази функціонування різних інституційних форм, співіснування інституцій різних типів і форм власності, врахування конкретних історичних особливостей і регіональних умов формування особистості, віднайдення тих аспектів, які б сприяли створенню та реалізації їхніх педагогічних ідей. Аналіз результатів теоретичних розробок і практичних досягнень у системі освіти уможливили виявлення низки суперечностей між: потребою суспільства у громадян зі сформованою системою ціннісних орієнтацій та реальним станом процесу орієнтації дітей та молоді; можливостями ціннісного змісту виховання

та недостатнім рівнем його використання у виховному процесі і мотивації молоді до освоєння цього змісту.

Об'єктивна потреба дослідження зазначеної проблеми і недостатній рівень вивчення історичних закономірностей, їхній науковий аналіз і формування відповідних висновків зумовили вибір теми науково-дослідницької роботи професорсько-викладацького складу кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти – «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (2013 – 2017). Плановане дослідження не претендує на всеосяжність охоплення проблематики, а лише відображає глобальний напрям перебудови освітньої парадигми і педагогічного мислення. Педагогічна інтерпретація ідеалу людини, перенесення його в площину стратегічної мети, освітньо-виховної, теоретичної та практичної діяльності – це сенс і значення даного рівня парадигмальної технології педагогічних явищ.

Дослідження проблем підготовки майбутніх педагогів науковцями різних країн обговорюються на наукових конференціях, які проводить кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти. Тематика їх різноманітна: «Становлення педагога в умовах трансформації українського суспільства» (2011), Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи» (2013); «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (2013), «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст» (2014), «Підготовка педагогів до виховної роботи в Україні та Польщі» (2015), «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (2016).

Проблемно-тематичний огляд наукових конференцій з актуальної проблеми педагогічної науки – теоретичних аспектів формування особистості майбутнього педагога – дає підставу зробити висновок про мультипарадигмальність концептуального моделювання, становлення і функціонування особистості, міждисциплінарний характер персонологічних студій, апробації шляхів подолання кризи в царині педагогічної науки.

У Міжнародній науково-практичній конференції «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (26 – 27 вересня 2013), організованій спільно з факультетом педагогіки та психології Університету Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін, взяли участь 258 учасників, з них – 41 учасник з європейських держав (Австрія, Бельгія, Білорусь, Німеччина, Польща) та представники усіх регіонів України (Глухова, Запоріжжя, Івано-Франківська, Євпаторії, Києва, Кіровограда, Краматорська, Кривого Рога, Львова, Луганська, Маріуполя, Полтави, Прилук, Рівного, Сімферополя, Слов'янська, Сум, Тернополя, Харкова, Черкас, Чернівців).

Стрижневими завданнями педагогів, на думку учасників конференції, виступають демократизація і гуманізація навчально-виховного про-

цесу; впровадження інновацій, варіантних форм навчання; забезпечення професійної самореалізації майбутнього учителя, формування його кваліфікаційного рівня, залучення до самостійної діяльності, розвитку креативних умінь шляхом розробки теоретичних проєктів, розкриття творчого потенціалу, вияву особистісної позиції; відродження діяльності наукових шкіл, студентських наукових товариств тощо.

Н. Скотна сконцентрувала увагу учасників конференції на темі «Актуальні проблеми професійної підготовки сучасного вчителя в Україні»; Р. Бера окреслив особливості підготовки педагогів в університетах Польщі з точки зору сучасних вимог на ринку праці; успіхи щодо організації проф-орієнтаційної роботи в педагогічній освіті в Білорусі висвітлила Л. Максимук; підготовку до діяльності соціальних педагогів в Бельгії презентував М. Веркруз; теоретико-методологічні основи професійної підготовки вчителя у контексті сучасних парадигм освіти в Україні висвітлила М. Чепіль; психологічні особливості підготовки майбутніх педагогів до навчання та виховання дітей з особливими потребами схарактеризувала А. Борковська; порівняльний аналіз соціальних прагнень сучасних українців та поляків представив М. Корчинський; про міжнародну партнерську співпрацю на рівні локального студентського середовища представила А. Каньос та ін.

Вагомим результатом наукового форуму стало видання до початку його роботи чотирьох тематичних збірників наукових праць: «Теоретико-методологічні основи професійної підготовки педагога» (за ред. Н. Скотної, М. Чепіль) [3], «Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності» (за ред. Н. Скотної, М. Чепіль) [1], «Професійна підготовка педагога в контексті європейських інтеграційних процесів» (за ред. М. Чепіль, Р. Бери) [2], «Wychowanie dzieci i młodzieży w społeczeństwie demokratycznym (na przykładzie Polski i Ukrainy)» (за ред. М. Чепіль, В. Петрик, М. Страдовський) [8].

Актуальним проблемам теорії та методології підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності у різних типах навчально-виховних закладів присвячено збірник наукових праць «Теоретико-методологічні основи професійної підготовки педагога», який висвітлює вміщує три розділи [3].

Розділ перший – «Світоглядно-аксіологічні аспекти підготовки педагога» – окреслює теоретико-методологічні основи професійної підготовки вчителя у контексті сучасних парадигм освіти (М. Чепіль, С. Шмалей, Т. Щербина); філософсько-психологічні аспекти професійної підготовки і діяльності педагога (Л. Пагута); його роль у формуванні професійної орієнтації студентів (О. Галинська, С. Лейко); феноменологічну складову професійності в художньо-естетичній підготовці фахівця галузі дошкільної освіти (О. Дронова); діяльність викладача вищого навчаль-

ного закладу як організатора навчально-виховного процесу (О. Безносюк); вплив соціокультурного середовища ВНЗ на розвиток індивідуальності студента (Н. Михальчук, О. Плахотнік); чинники розвитку освітніх ресурсів на рівні вищого навчального закладу (В. Фадеєв, С. Черепінська).

Професійна діяльність педагога третього тисячоліття повинна будуватися з урахуванням соціокультурних умов розвитку суспільства загалом, поєднувати міжнародний і національний досвід розвитку освіти. Сучасний педагог має усвідомлено й осмислено обирати свою професію, розуміти відповідальність за свій вибір перед суспільством. Це пояснюється тим, що мета педагогічної діяльності не лише передати власний досвід підростаючому поколінню, а й спрямувати процес їхнього розвитку так, щоб кожен з вихованців мав можливість повноцінно розвинути свою особистість. Для цього педагог, проходячи всі стадії професійного становлення, не повинен зупинятися на досягнутому, а постійно прагнути до самовдосконалення, професіоналізму у здійсненні діяльності, розвитку професійно важливих особистісних якостей, формування індивідуального стилю діяльності, прагнути до поєднання знань, здібностей, професійних якостей, професійної самосвідомості, професійної спрямованості педагога, які є передумовами успішної самоактуалізації особистості у професійній діяльності, тобто прагнення до якнайповнішої реалізації свого особистісного педагогічного потенціалу [3, 52].

Конкретизуючи теоретико-методологічні і методичні основи процесу підготовки педагогічного педагога до екологічної освіти; виокремлюючи інноваційні методи навчання майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки до екологічної освіти учнів, дало змогу авторам сформулювати такі положення:

– підготовка майбутніх учителів біології до екологічної освіти школярів повинна базуватися на комплексному поєднанні професійного, психолого-педагогічного, технологічного, соціокультурного підходів;

– при визначенні змісту підготовки потрібно орієнтуватися на здобутки відповідних теоретичних екологічних знань, умінь самостійно аналізувати і моделювати екологічні ситуації з орієнтацією на управління ними;

– навчальний процес у ВНЗ має бути спрямований на формування у майбутніх учителів екологічної культури, центральним утворенням якої є розуміння природи як найвищої цінності та готовність до здійснення екологічної освіти школярів [3, 90].

Розділ другий – «Формування ціннісної сфери педагога» – присвячений актуальним проблемам формування ціннісної сфери майбутнього педагога (Г. Згінник) і соціальної відповідальності вчителя у педагогічній теорії та практиці (А. Ізотова, О. Кочерга); міжкультурної компетенції майбутніх вчителів у контексті глобалізації освітнього простору (О. Бере-

зовська); впливу самооцінки на розвиток високої фрустраційної толерантності у студентів (Н. Божок). Звернуто увагу на основні аспекти професійної зорієнтованості майбутнього педагога у навчально-виховному процесі ВНЗ (Н. Грицай, У. Левкович); національного виховання як складової цілісного формування особистості майбутнього педагога (Л. Савченко, Х. Шапаренко).

Вільне волевиявлення особи є однією з найважливіших цінностей сучасної системи освіти. Під час вивчення гуманітарних дисциплін кожен має знайти себе, а не уніфікувати своє мислення з іншими відповідно до вимог (чи імітувати таку уніфікацію та звикнути казати одне, а відчувати інше). До того ж майбутній педагог має навчитися мислити критично і не підкорятися нав'язуванню «єдино правильної» точки зору. Він має навчитися мислити самостійно, творчо, і саме це надасть йому можливість навчити цього в майбутньому учнів. І майбутній педагог має звикнути, що існує багато точок зору на будь-яке питання, – і це нормально. І з носіями інших точок зору можна конструктивно полемізувати, не намагаючись «обходити гострі кути», але й не перетворюючи наукову полеміку на конфлікт, спалахи ненависті. XXI ст. є часом діалогу, і здатність вести конструктивний діалог має бути однією з найважливіших цінностей для майбутнього педагога [3, 116].

Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу базується на сукупності діяльнісно-рольових і особистісних (суб'єктно-діяльнісних) характеристик; особливості реалізації навчально-виховного процесу у ВНЗ накладають свою специфіку на компоненти професійної компетентності педагога; на сучасному етапі розвитку системи освіти професійна підготовка у вищій школі представлена більшою мірою формуванням діяльнісно-рольового компонента професійної компетентності викладача. Отже, до провідних механізмів формування професійної зорієнтованості майбутнього педагога у процесі виховної роботи ВНЗ слід віднести: адаптацію у професійному середовищі; ідентифікацію сенсу й стратегії життя з професійним ідеалом; спонукання внутрішньої активності майбутнього педагога; взаємодії із соціокультурним середовищем ВНЗ. Формування професійної зорієнтованості майбутнього педагога є важливим елементом у процесі виховної роботи ВНЗ, що визначає адекватність сприйняття ним професійної дійсності, спроможність до організації творчої професійної діяльності на наукових засадах, здатність до самоаналізу й самоактуалізації [3, 140].

Розділ третій – «Психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх педагогів» – висвітлює психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх педагогів (С. Білозерська, М. Головка, І. Кортяєва) та подолання комунікативних бар'єрів між учасниками навчального процесу у різних типах навчальних закладів (О. Стуліка); психологічні

чинники навчально-професійної (Г. Лялюк, С. Машак) та волонтерської (О. Кін) діяльності майбутнього педагога; психолого-педагогічні аспекти вивчення проблеми формування здатності до естетичної оцінки явищ дійсності засобами мистецтва (Л. Одерій, А. Роздимаха) та засади реалізації міжпредметних зв'язків у підготовці майбутнього педагога (С. Саяпіна); алгоритм психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної мобільності викладача вищого навчального закладу (В. Гринько, О. Кошелєв); психологічні питання духовності як прояву ціннісної сфери особистості (Т. Кириленко); психологічний супровід як засіб гуманізації освітнього процесу університету (С. Литвиненко, В. Ямницький).

С. Білозерська до психологічних чинників, що впливають на формування мотивації навчально-професійної діяльності у майбутніх педагогів, відносить спрямованість особистості, професійне самовизначення, мотиви вибору професії, вплив соціуму на становлення соціально зрілої особистості. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження професійного розвитку майбутніх педагогів на етапі первинної професіоналізації дають підставу автору сформулювати такі положення:

1. Процес професіоналізації буде оптимальним, якщо досягнення освітніх цілей і задач буде реалізуватися через активізацію індивідуального стилю діяльності студентів. Що швидше студент буде включений до педагогічної діяльності як суб'єкт навчання і виховання, то швидше він оволодіє практичними професійними, морально-психологічними методами і формами роботи.

2. Методичне забезпечення процесу професіоналізації необхідно максимально зорієнтувати на розв'язання практичних задач, на формування і розвиток професійної й особистісної компетенції.

3. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі, що допоможе студенту пізнати педагогічну діяльність з різних сторін і практично оволодіти необхідними уміннями і навичками [3, 158].

Професійне становлення особистості на будь-яких етапах розвитку є невіддільним від її особистісного становлення. Побудова нової освітньої моделі передбачає теоретичне переосмислення та практичну орієнтацію на новий ідеал освіченої людини й вироблення адекватної психолого-педагогічної стратегії, передумов для формування самостійної, вільної та відповідальної особистості. У таких умовах психологічний супровід виступає комплексною і невід'ємною складовою психолого-педагогічного забезпечення процесу особистісного зростання в умовах навчання студентів у вищих навчальних закладах України, що потребує забезпечення системності заходів, а також подальшої розробки й апробації відповідного науково-методичного забезпечення [3, 194].

Теоретичний аналіз наукових досліджень і результати емпіричного дослідження проблеми професійної ідентичності майбутніх педагогів дають підставу стверджувати не тільки про наявний зв'язок між соціальною та професійною ідентичністю, а й про вплив особистісної ідентичності на особливості прояву професійної ідентичності. Імовірно, зв'язок професійної ідентичності та диспозицій можна розглядати як прояв особистісного аспекту професійної ідентичності [3, 201].

С. Машак стверджує, що вивчення мотивації діяльності педагогів, знання мотивів, що спонукають до роботи у сфері освіти, дасть змогу розв'язати немало завдань підвищення ефективності педагогічної діяльності: правильно здійснити відбір, навчання, розподіл кадрів, планування професійної кар'єри майбутніх педагогів. Вивчення механізмів формування мотиваційної сфери вчителя є необхідним для ефективного управління персоналом та підвищення продуктивності праці, досягнення педагогом вершин акме. У зв'язку з цим шкільна психологічна служба повинна вивчати динаміку розвитку професійної мотивації педагогічної діяльності вчителя. Отже, педагогічна діяльність спонукається одночасно декількома мотивами, ієрархічно побудованими. Як правило, за сприятливих соціально-економічних умов мотиви, що відповідають елементарним потребам, підкоряються більш високим, духовним і сприяють педагогічній творчості. І навпаки, при несприятливій соціальній ситуації на перший план виступають мотиви, пов'язані із задоволенням елементарних прагматичних потреб, які нівелюють мету педагогічної діяльності [3, 208].

Міжнауковий і міждисциплінарний підхід, характерний для сучасного наукового пізнання, усе більше відбивається у змісті освіти [5]. Обговорюються питання інтеграції та координації у підготовці фахівців. Вони стоять у центрі уваги педагогів усіх країн. Взаємопроникнення інтеграції та диференціації у науці складають об'єктивну оцінку розвитку міжпредметних зв'язків під час удосконалення процесу формування особистості майбутнього педагога. Це знайшло висвітлення у збірниках «Teacher education in Ukraine: historical experience and modern challenges» [6], Topical issues of future teachers' training in Ukraine [7], опублікованих у Польщі.

Знання досвіду підготовки вчителів, урахування сучасних тенденцій розвитку національних особливостей педагогічної освіти може стати підґрунтям формування і розвитку особистості педагога, концепції професійної підготовки педагогів.

Висновки. Наукові доповіді, методичні презентації, дискусійні обговорення навколо освітніх проблем, культуротворчі, історіографічні міроприємства збагачують педагогічним, культурним досвідом та різномовним спілкуванням і надихають учасників до реалізації наступних міжнародних проектів. Проблемно-тематичний огляд наукових конференцій з

актуальних проблем педагогічної науки дає підставу зробити висновок про моделювання становлення і функціонування особистості, міждисциплінарний характер педагогічних студій.

Перспективними напрямками наукових розвідок є формування особистості у різних типах навчальних закладів і соціальних інституцій України та європейських країн, з'ясування ролі й місця глобальної та регіональної освіти у вітчизняному освітньому просторі.

Література

1. Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності : збірник наукових праць / за ред. Надії Скотної та Марії Чепіль. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 292 с.

2. Професійна підготовка педагога в контексті європейських інтераційних процесів : збірник наукових праць / за ред. Марії Чепіль та Ришарда Бери. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 348 с.

3. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки педагога : збірник наукових праць / за ред. Надії Скотної та Марії Чепіль. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 232 с.

4. Чепіль М. Зміст виховної діяльності українських педагогів Галичини (кінець XIX – початок XX ст.) / Марія Чепіль // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – Випуск 3/35. – С. 244 – 254.

5. Preparation of pedagogue to the educational work with children and youth in Ukraine / Research work collection edited by Marii Chepil, Oresty Karpenko, Vlodzimierza Petryka. – Warsaw, 2013. – 200 s.

6. Teacher education in Ukraine: historical experience and modern challenges / edited by Mariya Chepil, Oresta Karpenko, Joanna Konaszewska. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2014. – 284 s.

7. Topical issues of future teachers' training in Ukraine / editors M. Chepil, O. Karpenko, J. Konaszewska. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2014. – 238 s.

8. Wychowanie dzieci i młodzieży w społeczeństwie demokratycznym (na przykładzie Polski i Ukrainy) : praca zbiorowa / pod red. M. Chepil, W. Petryk, M.A. Stradowski. – Warszawa : DUX, 2013. – 246 s.

References

1. Profesiina pidhotovka pedahoha: istorychnyi dosvid i vyklyky suchasnosti (*Professional teachers' training: historical experience and modern challenges*), Ed. N. Skotna, M. Chepil, Drohobych, 2013, 292 p. [*in Ukrainian*]

2. Profesiina pidhotovka pedahoha v konteksti yevropeiskykh interatsiinykh protsesiv (*Professional teachers' training in the context of European and interactive processes*), Ed. M. Chepil, R. Bera, Drohobych, 2013, 348 p. [in Ukrainian]
3. Teoretyko-metodolohichni osnovy profesiinoi pidhotovky pedahoha (*Theoretical and methodological foundations of teachers' training*), Ed. N. Skotna, M. Chepil, Drohobych, 2013, 232 p. [in Ukrainian]
4. Chepil M. Zmist vychovnoi diialnosti ukrainskykh pedahohiv Halychyny (kinets XIX – pochatok XX st.) (*The content of the educational activities of Galicia teachers (late XIX – early XX centuries)*), Liudynoznavchi studii, Serii «Pedahohika», 2016, Vyp. 3/35, pp. 244 – 254. [in Ukrainian]
5. *Preparation of pedagogue to the educational work with children and youth in Ukraine*, Ed. M. Chepil, O. Karpenko, V. Petryk, Warsaw, 2013, 200 p. [in English]
6. *Teacher education in Ukraine: historical experience and modern challenges*, Ed. M. Chepil, O. Karpenko, J. Konaszewska, Lublin, 2014, 284 p. [in English]
7. *Topical issues of future teachers' training in Ukraine*, Ed. M. Chepil, O. Karpenko, J. Konaszewska, Lublin, 2014, 238 p. [in English]
8. Wychowanie dzieci i młodzieży w społeczeństwie demokratycznym (na przykładzie Polski i Ukrainy) (*Education of children and youth in a democratic society (Polish and Ukraine)*), Ed. M. Chepil, W. Petryk, M. Stradowski, Warszawa, 2013, 246 p. [in Polish]

Одержано 29.12.2016